

Лук'яненко О. В. Криза образу Сталіна у світогляді освітян УРСР часів «відлиги» / Лук'яненко Олександр Вікторович // Materiały VIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Aktualne problemy nowoczesnych nauk - 2012» Volume 32. Historia.: Przemysł. Nauka i studia– S.14-16.

Лук'яненко Олександр Вікторович

Полтавський національний педагогічний університету ім. В. Г. Короленка

Криза образу Сталіна у світогляді освітян УРСР часів «відлиги»

Перехідний (кризовий) період ставлення до постаті Сталіна тривав з січня 1953 по лютий 1956 року. На початку 1953 року, коли вождь народів ще був при владі й ніхто з освітян не очікував провадити його в останню путь через декілька місяців, згадка про нього була присутня у повсякденному житті чи не кожного громадянина країни. Вищі педагогічні заклади часто розташовувались на вулицях та проспектах названих на честь Сталіна (як Харківського ДППМ [1, арк.1]) або впритул до центральних вулиць, які носили його ім'я (як Полтавського ДП).

Місяцями, навіть після смерті «вождя народів», освітяни продовжували називати його «нашим Учителем» [2, арк.13], вивчали його праці, які ще до прочитання вважали геніальними, і методом ідеологічного примусу робили основоположними стовпами читання лекцій у вищій педагогічній школі [3, арк.16]. Молоді педагоги, ще до вступу до вищої школи, проходили горнило відбору за лояльністю образу «геніального корифея науки». Так, у Черкасах студент Г. Биченко витримав суворий допит по працях Йосипа Віссаріоновича, який пройшов успішно [4, арк.5]. Тому студенти багатьох вишів, подібні до І. Дубини з Полтавського ДП, із відвертою пересторогою говорили, що окремі кафедри не були забезпечені творами «вождя», що унеможливило отримання молоддю міцних та глибоких знань в українській вищій школі [2, арк.32].

Авторитет Сталіна у повсякденному баченні освітян у перший період тримався на інерційному сприйнятті політика. У лекційних курсах його

«подвигам», його оцінкам подій, його ролі все ще відводилося доволі багато уваги. Так, у Глухівському ДПІ викладач П. Богданов вимагав, знання студентами оцінки Сталіним битв Другої світової, довго тривав вивчення мовознавства під впливом сталінських новацій, без зупину йшло повторення матеріалів XIX з'їзду [5, арк.221]. Навіть питання хвороби та смерті Сталіна були включені як обов'язкові до плану навчання, грали на користь утвердження позитивного іміджу покійного серед освітян [6, арк.50]. Чого варті найменші факти того, що у Кам'янець-Подільському ДПІ з 78 тем наукових робіт студентів 21 (27%) були присвячені науковим здобуткам Сталіна, а у Кривому Розі педагоги присвятили йому окрему теоретичну конференцію [7, арк.46].

Будь-яка недооцінка ролі Сталіна лекторами піддається жорсткій критиці і через рік по смерті політика [8, арк.9-10]: його вплив має бути видимий навіть у чернетках лекторських нотаток [9]. Так, завкафедри української літератури Сумського, а згодом директор ПДПІ М. Семиволос щоразу, аналізуючи цикл лекцій з мовознавства, обрамлює посилання на праці корифея науки у відступи в 3-4 інтервали, у той час, як цитати спеціалістів-науковців губляться у суцільному тексті [10, арк.6, 11]. Хоча серед окремих викладачів траплялись випадки, коли вони ставились до вивчення праць Сталіна як до короткочасного явища, яке мине разом із пам'яттю про диктатора (про що, зокрема, зауважували на партійних зборах Київського ДПІ) [11, арк.5]. Вагому роль у підтримці позитивного іміджу Сталіна також відігравав той факт, що найпочеснішою стипендією у вишах залишалась іменна сталінська стипендія [12, арк.50].

Поворотним моментом у сприйнятті постаті Сталіна освітянами була смерть диктатора, яка виявила шок та неготовність освітян сприймати факт смерті «батька народів» [13]. Тривалий траур за вождем, читання та подальше вивчення промов політиків на похороні Сталіна формували ауру осиротіння народу (Київський педагог Реутський закликав згуртовуватись навколо партії [14, арк.100]). У протоколах партзборів вишів відсутні коментарі щодо смерті державника, є лише констатація читання промов та доповідних про стан

здоров'я та смерть Йосипа Віссаріоновича. За ними слідує поодинокі звітні згадки про проведення колективного слухання радіотрансляції з церемонії прощання на Красній площі. В опрацьованих нами документах вищої педагогічної школи та суміжних їм звітах МДБ відсутні згадки про радикальні прояви з боку викладачів та студентів після траурних новин, схожі на ті, що були в окремих класичних вишах (так, студент Київського університету Ф. Коваль після того, як дізнався про смерть Сталіна, відкрито зірвав портрети президії ЦК і розірвав їх на дрібні шматочки у гуртожитку [15, арк.115]). Навпаки, більшості була властива невпевненість у завтрашньому дні, бідкання про долю країни тощо. Ба, більше, освітяни висували пропозиції по увічненню і так немеркнучої пам'яті вождя. Згадаємо хоча б ініціативи студента Ізмаїльського вчительського інституту Е. Пайгіна, який з односторонніми вносив до Президії РМ СРСР пропозицію назавжди присвоїти В. Леніну і Й. Сталіну звання Почесних секретарів ЦК КПРС та Почесних голів РМ СРСР, аби обирати їх до Почесної Президії усіх зборів трудящих та для того, щоб при вирішенні нагальних питань ЦК та уряд керувалися вказівками Леніна-Сталіна [16, С.40]. Хоча згодом час Ізмаїльський виш уже не згадував про подібні ініціативи своїх освітян [17].

Із плином часу ситуація дещо змінилась. Наступ на Берію 1953 року, розгляд проблеми культу особи (який 1953 року ще офіційно не стосувався Сталіна) далися в знаки. Подекуди викладачі неоднозначно говорили про колишнього вождя. Так, завкафедри марксизму-ленінізму ОПДПІ Сергієнко начебто почав давати студентам політично шкідливі коментарі до біографії Сталіна, роздумуючи, скільки гонорару отримував той за свої твори, чи коли вдавався у розлогі розмови про позашлюбних дітей політика. Проте, подібні факти все ще розглядались як прояви шкідництва, за що схожі на Сергієнка проходили процедуру роз'яснення [15, арк.79].

У більшості випадків постать Л. Берії поставала «буферним образом», що згладжував наслідки зміни образу Сталіна. Це потім визнав навіть М. Хрущов: «Ми створили версію, грубо говорячи, про роль Берії. Він, мовляв, повністю

відповідає за зловживання, які були скоєні Сталіним. Це теж було результатом шоку. Ми ніяк не могли звільнитися від того, що Сталін – друг народу, батько народу, Сталін – геній і таке інше» [18].

Список використаних джерел та літератури:

1. Держархів Харківської області, ф.Р-1780, оп.3, спр.520, 5 арк.
2. Держархів Полтавської області, ф.Р-1507, оп.1, спр.392, 233 арк.
3. Держархів Харківської області, ф.Р-1780, оп.3, спр.497, 96 арк.
4. Держархів Черкаської області, ф.П-2187, оп.1, спр.15, 124 арк.
5. Держархів Полтавської області, ф.Р-1507, оп.1, спр.432, 246 арк.
6. Держархів Сумської області, ф.Р-5369, оп.1, спр.164, 57 арк.
7. ЦДАВО України, ф.166, оп.15, спр.1299, 74 арк.
8. Держархів Сумської області, ф.Р-5369, оп.1, спр.198, 52 арк.
9. Держархів Полтавської області, Р-6829, оп.1, спр.48, 143 арк.
10. Держархів Сумської області, ф.Р-2817, оп.3, спр.130, 189 арк.
11. Держархів Київської області, ф.П-485, оп.2, спр.15, 28 арк.
12. Держархів Сумської області, ф.Р-5369, оп.1, спр.163, 51 арк.
13. ЦДАГО України, ф.1, оп.24, спр.2743, 24 арк.
14. Держархів Київської області, ф.П-485, оп.3, спр.2, 224 арк.
15. ЦДАГО України, ф.1, оп.24, спр.2736, 164 арк.
16. Брегеда М. В. Процес десталінізації і суспільні настрої українського населення у 1953-1964 рр. : Монографія / Микола Володимирович Брегеда – Миколаїв, 2010. – 187 с.
17. ЦДАВО України, ф.166, оп.15, спр.1865, 52 арк.
18. Н. С. Хрущев вспоминает / / Аргументы и факты. – 8-14 апреля 1989. – №14. – С.6-7.